

Keszthelyi-hegység geomorfológiai felépítéséből adódó környezet-védelmi feladatok

BOHN PÉTER

A Keszthelyi-hegység a Dunántúli-középhegység legnyugatibb, önálló tagja. A Déli-Bakonytól és a Balaton-felvidéktől (mint hegyvonulattól) a Tapolcai-medence, ill. a pannóniai bazaltvulkánok választják el. Geográfiai különállóságát elsősorban ez a határozott, nagy kiterjedésű egységekkel való (ui. a Tapolcai-medence és a bazaltvulkáni terület nagysága jelentősen meghaladja a Keszthelyi-hegység területét) elhatároltsága teszi indokolttá. Tárgyalásunk során a földtani-geomorfológiai egységgel foglalkozunk, ez nem terjed ki a „Tátika-csoport” bazaltvulkáni területre, amely a Pécsi M. – Somogyi S. féle tájbeosztás szerint a Keszthelyi-hegységhez tartozónak tekintendő. A hegység K-i határa a hegységszerkezet alakulására nézve geológiailag is messzemenően alátámasztható. A Keszthelyi-hegységet D-ről a Balaton Ny-i medencéje, ill. az ún. Keszthelyi-öböl, míg É-on a Várvolgyi-medence (előző nevén: Zsidi-medence) határolja. Nyugaton a Keszthelyi-hegység határának futása kevésbé egyértelmű, azonban a hévízi É–D-i irányú tektonikus-eróziós völgy viszonylag jó lehatárolási lehetőséget ad. Ezért a vele párhuzamosan futó karmacs–alsópáhoki dombvonulatot, amely a Zala folyó völgyét választja el a hévízi ároktól, a Zalai-domsághoz tartozónak minősítjük. Ilyen lehatárolás mellett a hegység területe közel 150 km².

A geomorfológiai felépítéssel a következőkben részletesen foglalkozunk, elsősorban az újabb kutatási eredmények figyelembevételével. A geomorfológiai elemzés eredményei alapján megkíséreljük a legfontosabb preventív környezetvédelmi szempontok megfogalmazását a hegység területére vonatkozóan.

*

A Keszthelyi-hegység geomorfológiai felépítésének részletkérdéseivel először a századforduló táján, a Balaton-felvidéken folytatott kutatásokkal egyidőben foglalkoztak. Id. Lóczy L. (1913b) elsősorban a Balaton keletkezésével kapcsolatos, mindmáig elfogadható elméletének alátámasztása céljából foglalkozott többek között a Keszthelyi-hegység peremterületének geomorfológiai jelenségeivel. Ennek során ismerte fel és írta le a Balaton-part egykori vízállásai idején kialakult eróziós színlőket, turzásokat, valamint a pliocén, pleisztocén és holocén időszaki lepusztulás eredményeként létrejött törmelékkipokat. Ez utóbbiakat 1 : 75 000-es földtani térképén igen szemléletesen ábrázolta. CHOLNOKY J. (1918) jelentősen előbbre vitte a terület geomorfológiai megismerését, a Balaton-parti színlők számának növelésével, valamint azzal, hogy elsőként írta le a holocén felszínlepusztulás bizonyítékait a Balaton medencéjéből.

BULLA B. (1928) közölt először az egész hegység területét felölelő, átfogó geográfiai értékelést. Munkájának geomorfológiai fejezete szükségszerűen számos, ma már főleg a földtörténet, a rétegtan, a szerkezeti földtan és a közettan tárgykörébe tartozó adatot tartalmaz, azonban több, vitathatatlanul helyes felismerése van a hegység felszíni formaelemeire vonatkozóan. Bár korának ún. *deflációs munkahipotézisére* támaszkodott, néhány önálló geomorfológiai fejlődéstörténeti megállapítása az előtérítt tények és a sűrű völgyhálózat kialakulásáról már a tektonikai szemlélet elemeivel is számol és így mindmáig helytálló. A Balaton közvetlen és távolabbi környékének geomorfológiai feldolgozásával KORCSMÁROS I. (1938), LÁNG S. (1958), MAROSI S. (1970), ill. PÉCSI M. (1963, 1969) foglalkoztak. PÉCSI M. 1 : 300 000-es geomorfológiai térképe (1969) tulajdonképpen az első nyomtatott, korszerű, átfogó morfológiai szintézis a Keszthelyi-hegységről. Metodikáját, ill. jelkulcsrendszerét feldolgozásunkban alkalmaztuk, s csak a részletesebb felvétel miatt egészítettük ki a nagyobb méretarányú geomorfológiai térképek fontosabb tartalmi adataival és a hozzájuk tartozó szimbólumokkal.

Az 1967—72-ben végzett részletes földtani felvételező munka során a Keszthelyi-hegység geomorfológiai elemeit is rögzítettük. A hegység formaelemeinek leírását és értékelését a területről készült légifelvételek sztereometrikus interpretálásával egészítettük ki. Kutatáseredményeink alapján a következőkben rövid összefoglalást adunk a Keszthelyi-hegység geomorfológiai felépítéséről. Az ismételések elkerülése végett a geomorfológiához csak a legszükségesebb genetikai, tektonikai, fejlődéstörténeti, hidrogeológiai és kőzet-tani leírást közöljük, mivel ezek a kérdések a megfelelő fejezetekben részletesen kerülnek tárgyalásra.

A Keszthelyi-hegység *geomorfológiai szempontból* igen változatos terület. A tektonikus felszínalakulással együttjáró és rendkívül összetetten ható denudációs-deráziós és szedimentációs folyamatok bonyolult és formagazdag geomorfológiai régiót jellemeznek.

A felszíni formákat három fő geomorfológiai egység keretében vizsgáljuk:

1. táblás, töréses felsőtriász dolomitrögök és lépcsős tönkök;
2. különböző genetikájú völgyek és medencék;
3. a hegységet övező hegyláb felszínek.

1. *A hegység fő tömegét alkotó felsőtriász dolomit* különböző magasságú és különböző mértékben lepusztult *tektonikus sasbérceket, tönköket* alkot. Függetlenül a kőzetminőségtől, négy, jól elkülöníthető egységet sikerült felismerni a felszíni alaphegység morfológiájában; a Ny-i részen (a Keszthely—Rezi vonulattól Ny-ra) az erősen lepusztított és jórészt fedett triász rögök átlagosan 200—230 m tszf-i magasságba emelkednek. Cserszegtomaj környékén több kisebb dolomitrög bukkan a felszínre, a közöttük levő deráziós egységeken pannoniai képződmények fedik a mélyebb tönköket, röglépcsőket.

A fiatal környezetből kissé kiemelkedő triász rögökhöz elmosódó hegyláb felszíni perem és számos, igen enyhe lefutású deráziós völgy, ill. deráziós lépcső tartozik. Erre a területegységre esnek az ún. festékfölddel kitöltött és részben bányaműveléssel is feltárt karsztmorfológiai formák, a néhány m-től néhány 10 m-ig terjedő átmérőjű dolinák vagy töbrök.

A második morfológiai egység, a középső pászta felsőtriász dolomitrögei kb. 300 m tszf-i magasságúak. Ezt az egységet a Vár-völgy tektonikus vonala osztja két részre. A dolomitrögök a K-i részen sokkal tagoltabbak, mint a Ny-i részen. Ennek részben tektonikai, de főleg morfogenetikai okai vannak, amelyeket a következő részben tárgyalunk.

Ezt a közepes magasságú területet a Vállus—Vonyarcvashegy közötti, É—D-i irányú törésvonal választja el a harmadik egységtől, amely a hegység K-i részét alkotja. Ez a morfológiai egység a legnagyobb kiterjedésű és a legváltozatosabb rögformákat tartalmazza. A K-i részen az Ederics-hegy, a Márványkőfejtő-hegy és a Szabad-hegy területe a Szentmiklósi-völgyig 400 m tszf-i magasságú egységes plató, amelynek közel 1 km széles, 3 km hosszú gerince 20 m-en belüli magasságkülönbségeket mutat. Ettől Ny-ra az azonos (kb. 400 m) magasságú rögök már erősebben tagoltak.

Külön egység a Rezitől K-re fekvő, szintén 400 m tszf-i magasságú, kis kiterjedésű hegycsoport (Vár-hegy, Meleg-hegy, Simla-hegy, Bányafő-tető stb.). Ezek morfológiailag különböznek a hegység többi részétől, mivel több, különálló hegyes csúcsot alkotnak, igen meredek lejtőkkel.

Lejtő kategória szempontjából — a konstans napfényvesztés lehetséges százalékait tekintve — is jelentős különbség van a négy rögegység között. Az első, Ny-i rögtérületen többségében 15° alatti a lejtő kategória; sok $0-5^\circ$

között levőt is találunk, s csak elvétve fordul elő 15—35°-os lejtőkategóriába tartozó felszíni forma. A konstans napfényveszteség ezen az egységen átlagosan 2,5 %-os.

A középső vagy második rögtérületen már 40—50 %-ban fordulnak elő a meredek, 15—25°-os lejtőkategóriájú térszínek. Itt a konstans napfényveszteség főleg a Vár-völgy É—D-i iránya miatt magas, átlagosan 5—10 %.

A K-i, magas rögtérülethez tartoznak a legmagasabb átlagos lejtőkategória értékek. Erre az egységre esik a hegység kulminációs pontja is, a Sárkányerdő horsztján található 448 m-es magassági pont. A K-i peremen és néhány köztes völgy oldalában 35°-ot megközelítő átlagos lejtőkategória értékek is jelentkeznek. A konstans napfényveszteség itt viszonylag magas értékű, 10—15 % között van.

A negyedik rögcsoport a lejtőkategória és a konstans napfényveszteség lehetséges %-át tekintve a harmadikhoz hasonló viszonyokat mutat.

A Keszthelyi-hegységet alkotó felsőtriász dolomitrögök, ill. maga a hegység tönkje morfogenetikai szempontból pusztuló, eróziós szigethegység is minősíthető, amelyet jórészt szintén az erózió által (de bizonyos karsztmorfológiai hatások érvényesülésével is) létrejött gerincek, ill. völgyközi hátak tovább tagolnak — a későbbiekben részletezett főbb völgyeken és belső medencéken kívül.

A Keszthelyi-hegység előbbiekben tárgyalt rögtérületeiről összefoglalólag a geomorfológiai tényeket az alábbiakban szögezzük le:

Az orogenetikus töréses tektonika által kialakított térszint utólag, elsősorban eróziós és deráziós (gravitáció, korrázio, fosszilis fagyaprózódás, szoliflukció, krioturbáció stb.) deflációs, valamint antropogén (számos nagy-méretű feltárás, dolomitbánya, útbevágások stb.) morfogenetikai hatások hozták létre.

Más megítélés szerint a Ny-i hegység részben — az első egységen belül — több, ún. részben fedett és exhumált tönk van; köztük terjedelmes küszöbfelszín húzódik.

A másik három egység sásbércei felszíni tönkök. Igen átfogó értelmezés szerint a hegység táblás-rögös peneplén. Ennek a megítélésnek azonban csak 1 : 100 000-es léptékű geomorfológiai értékelésnél és ábrázolásnál lényegesen áttekinthető méretarányú ($M = 1 : 300\,000$, vagy $M = 500\,000$) munka esetében van létjogosultsága.

2. *A Keszthelyi-hegység völgyei és belső medencéi.* Az előzőekben tárgyalt alaphegység-rögöket különböző genetikájú völgyek és medencék tagolják: K-en kevésbé, Ny-on erősebben.

Ebben a csoportban a legjellegzetesebb morfológiai elem az ún. Vár-völgy É—D-i irányú tektonikus árka, amely teljesen szétválasztja a hegységet. Végig meredek oldalú, rögökkel szegélyezett, 180—220 m széles talpú völgy. Több harántszelvényben dolomitpor-fejtők tárják fel, bizonyítva, hogy a völgytalp anyaga 25—40 m vastagságban harmad- és negyedidőszaki lepusztulásból származó törmelék. A Vár-völgy tehát szimmetrikus tektonikus-deráziós-deflációs geomorfológiai elem. Az eróziós hatás hiányát vagy csökkent hatását, ugyanakkor a defláció érvényesülését bizonyítja, hogy a Vár-völgy egyébként a Fagyoskeresztig D-i fekvésű, majd É-ra lejt.

Az É—D-i irányú tektonikai preformáció és erózió eredményezte a Szentmiklós-völgy, a Cser-völgy, a Calder-völgy és a Györöki- vagy Büdöskúti-völgy kialakulását. Deflációs hatást itt nem regisztrálhatunk. Számos egyéb, a geo-

morfológiai térképen ábrázolt kisebb völgy hasonló genetikájú a hegység területén. (A térképet e tanulmányban nem közöljük.)

A hegység K-i és ÉK-i részén az eróziós völgyek juvenilis stádiumban vannak, míg a D-i és DNy-i részen a hátráló erózió már előrehaladottabb lepusztulást okozott. Általában jellemző a hegység völgyeire a teraszok hiánya.

Egy jelentős belső medencét mint sajátos geomorfológiai elemet külön meg kell említenünk: a részben denudációs eredetű Rezi-medencét körben felsőtriász rögök határolják, főleg tektonikus vető menti érintkezéssel. A medence kiterjedése 7 km², É—D-i irányban megnyúlt alakú depresszió, tengelyében kishozamú élővízfolyással és ennek eróziós tevékenységével. A medence nagyobb részét pannóniai képződmények töltik ki, de helyenként jelentős a pleisztocén-holocén lepusztulásból származó törmelékanyag vastagsága is. Ny felé a Rezi-medence a felsőpannon emeletben nyitott volt. A Hévíz-völgytől morfológiailag is kiegyenlítettebb térszín választja el, 210—250 m tszf-i magasságú gerincevonallal.

3. *A Keszthelyi-hegységet övező hegyláb felszínek.* A hegység geomorfológiailag legváltozatosabb és legdinamikusabb régiója a felsőtriász dolomit-rögökből álló fő tömeget övező hegyláb felszíneken alakult ki. Kiemelten kell foglalkoznunk a Keszthelyi-hegység D-i hegyláb felszínével, amely közvetlenül érintkezik a Balaton medencéjével. Itt, a már Lóczy L. által felismert turzásokat és törmelékkúpokat pontosította kutatásunk. A Balaton-parti fiatal turzások és az É—D-i irányú völgyek torkolatában található törmelékkúpok genetikája az irodalomból ismert, ezért ezt itt nem részletezzük.

Külön jelentősége van azonban a Büdöskúti-völgy előtt képződött két törmelékkúpnak, mert az ó- és középsőpleisztocén mozgások révén a völgy legalsó szakasza Ny felé irányt változtatott és így kezdte építeni a Ny-i rész kisebb törmelékkúpját.

Ez a morfológiai helyzet igen fontos a hordalékkúpok keletkezését illetően és kortani szempontból is, mert azt bizonyítja, hogy ezek a formák az ó- és a középsőpleisztocén során történt kiemelkedés következtében felgyorsult anyagkihordás eredményeként is keletkezhetnek.

A legtöbbet vitatott, ill. legjellegzetesebb geomorfológiai elemek — amelyek a korábbi feltételezések szerint a hegység egész peremén (megszakításokkal) körül követhetők — a pannóniai abráziós színlők.

Id. Lóczy L. 116 és 136 m tszf-i magasságban ismerte fel az abráziós teraszokat. Ezt BULLA B. (1928) is átvette; szerinte az alacsonyabb az idősebb, a 136 m-es pedig a fiatalabb. A Szentmihály-hegyen mindkettő jól tanulmányozható. BULLA B. azonban még tovább is lépett; véleménye szerint több helyen, 200 m magasságú térszíneken is kialakult az ún. II. terasz (Dobogótető, Gyenesdiás-Vadleánybarlang, az odericsi Pohási-hegy stb.).

Kutatásunk során a következő megállapításokra jutottunk. Geomorfológiailag a mai tszf-i magasságot figyelembe véve a hegység D-i peremén, 100—140 m között fordulnak elő feltárásokkal igazolt színlők. A balaton-edericsi 1 : 10 000-es méretarányú földtani térképen MOLDVAY L. a 107—108 és a 136 m-es színlőt bizonyította. Véleményünk szerint — az előzőeken túlmenően — a színlők különböző helyeken, különböző magasságokban való jelentkezése fiatal (pannon utáni) tektonikus és atektonikus mozgások következményeként is elfogadható. A hegység Ny-i hegyláb felszínén jellemzők a legkiterjedtebb és legmaturusabb formák. Az itt kialakult hegylábi fűléket (pleisztocén-pannóniai korú) széles, lapos hátakká szabdalta az erózió. A Tapol-

cai-medence irányában találjuk a legegységesebb hegylábfelszínt. A triász röghatáron igen erős inflexióval simul a mintegy 1000—1200 m széles és az 5°-ot ritkán meghaladó lejtőkategóriába sorolható deráziós törmelékletjtő. Harántvölgyek és eróziós tagolódás csak az É-i részen észlelhető, alárendeltebb mértékben.

Nyugat felé a Gyenesdiás—Keszthely közötti területen a „balatoni riviera” pl. szintén jól kimutatható, de két lépcsőre tagozódik: egy 140 és egy 160 m tszf-i magasságú szintre. A 200 m körüli szintmagasságban jelentkező „Vadleány-barlangi” abráziós lépcsőt is a fenti okokkal (fiatal tektonika) magyarázhatjuk.

Általában elfogadhatóan sikerült bizonyítanunk két pannóniai és egy pleisztocén (117 m tszf-nál sosem magasabb újpleisztocén) korú színlőt, amelyek több szelvényben egymást követően is kimutathatók.

Karsztmorfológiai vonatkozásban néhány biztos genetikájú barlang regisztrálását tartjuk szükségesnek:

1. Balatonederics felett, az ún. „edericsi fehérmészköben” két barlang található, amelyek közül, az ún. „Széllik” több mint 100 m hosszúságban ismert.

2. A Cserszegtomaj területén található „Kútbarlang”, amely a felső-triász dolomit és a pannóniai homokkő határán alakult ki, jelenleg közel 800 m hosszúságban feltárt.

3. Balatongyöröktől É-ra, a „Szobakő-barlang” tulajdonképpen egy nyitott törés karsztos kioldásával keletkezett nagyméretű (6 m hosszú és 7 m magas) kőfülke a karni dolomitban.

4. Vállus külterületén, az ún. „Vállusi vadlánylik” szintén kőfülke a földolomitban, de az előbbinél lényegesen szerényebb méretű.

5. A „Sinka-lik” 14 m hosszú, 4 m magas karsztos üreg felsőtriász dolomitban, amelynek ásatása (kőtörmelékes anyag) még nincs befejezve.

A „rezi Vadlánylik” (6.) és a közismert gyenesdiási „Vadlánylik” (7.) pannóniai konglomerátumban, ill. breccsában kialakult, nem tipikusan karsztos üregek.

8. A rezi Várhegy K-i oldalának felsőtriász dolomitjában, 350 m tszf-i magasságban található hévizes genetikájú barlang (egykori elnevezései: Rezi-barlang, Várpince, Kőlyuk, Melegforrás-barlang) 24 m hosszúságban ismert, helyenként 5 m magas, tágas üregrendszer.

9. Cserszegtomajon a Biked-tetőn három (8,5 és 3 m mélységű) „őshévíz-forrástölcsér” található 181 m tszf-i magasságban.

10. A hévizi Dobogótetőn 160 m tszf-i magasságban 38 m hosszú és 3 m magas hévizes barlangot ismerünk.

A karszt-denudáció egyéb morfológiai elemei a Keszthelyi-hegységben alárendeltek, mivel fő hegységalkotó kőzete a karsztosodásra kevésbé hajlamos dolomit.

A jelenkori geomorfológiai folyamatok közül a Keszthelyi-hegységben háromnak különösen nagy jelentősége van.

Az első az *aprózódás*, ami egyrészt a kőzettani felépítés, másrészt a lejtőviszonyok miatt igen intenzív hatású. Ez csaknem a hegység egész területén uralkodó mállási folyamatot eredményez. A dolomit kőzet — ismert struktúrája következtében — ui. intenzív fagyaprózódást, a meredek lejtőkön, erősen kitett felszíneken inszolációs és vegyi aprózódást (a víz oldó hatása következtében létrejövő mállás) szenved. Ezek a deráziós részfolyamatok a gravi-

tációs expozícióval együtt igen mobilis és állandó geomorfológiai hatást jelentenek. A hegység talajtakarójában, amely szinte állandóan erodálódik és újraképződik, igen magas százalékban találunk a durva törmeléktől az iszapfrakcióig terjedő szemnagyságú dolomitanyagot.

A második jelenkori geomorfológiai folyamat az *aréális lemosás*. Ezt a folyamatot közvetlen antropogén és közvetett biológiai (kultúrnövény-takaró, erdő) tényezők — az eredeti természetes okozati elemeken (csapadék, felszíni vízfolyások, lejtőviszonyok, közettani felépítés stb.) túlmenően — jelentős mértékben befolyásolják.

A harmadik, geomorfológiailag jelentős felszínformáló tényező a hegység területén, ill. közvetlen környezetében: az *akkumuláció*. Ennek számos példáját találjuk és regisztrálhatjuk a Keszthelyi-hegység területén, azonban egy fajtájával külön kiemelten kell foglalkoznunk.

A Keszthelyi-hegység recens lepusztulási folyamatainak termékei jelentős százalékban a Balaton üledékgyűjtőjében akkumulálódnak. Ezt a tényt számos megfigyelésünk és elemzési eredményeink támasztják alá.

Balatonedericstől D-re a Szigligeti-öbölben, Balatongyöröktől K-re a „Szépkilátó”-nál, Balatongyörök és Keszthely között pedig hat helyen regisztrálható, hogy a hegyláb felszínbe, ill. a törmelékkúpokba vágódott időszakos felszíni vízfolyások (esetenként torrens jelleggel) a legkülönbözőbb szemnagyságú mállási törmelékét közvetlenül a Balaton medencéjébe juttatják. A feltöltésre, ill. a beszállított üledék mennyiségre vonatkozó konkrét számításokat csak a vízfolyások medreibe telepített üledékfogó gátak létesítése után lehet majd végezni. A hegységből származó üledékanyag intenzív akkumulációjának másik bizonyítéka, hogy pl. Balatongyöröknél a Szentmihály-hegy előtti öbölben (egészen Vonyarcvashegyig követhető vízterületen) 4 év alatt közel 25 cm vastag iszapfeltöltődést figyeltünk meg és az iszap összetételében igen magas arányban (17—42%) található a Ca—Mg-karbonát finom törmelék formájában.

Közvetlenül a geomorfológiai folyamatok értékelése révén tehát az alábbi felismerést fogalmazhatjuk meg: *a Balaton Ny-i medencéjének védelmében a Keszthelyi-hegység állandó lepusztulásából származó feltöltődést sürgősen meg kell akadályozni!*

További környezetvédelmi javaslatok a geomorfológiai vizsgálatok alapján: a mezőgazdaságilag hasznosított hegyláb felszínének erodálódásának megakadályozása, valamint a hegyláb felszínre intenzíven ráhordódó dolomitanyag elleni védekezés főleg a hegység Ny-i és K-i oldalán. A hegységben az időszakos torrens vízfolyások jelentősége sem alárendelt, tehát ezek részvételét a lepusztításban szintén csökkenteni kell. Ez gyakorlatilag a hegység minden radiális völgyére vonatkozik.

IRODALOM

- BULLA B. 1928. A Keszthelyi-hegység földrajza. — Földr. Közl. LVI. p. 1—32.
CHOLNOKY J. 1918. A Balaton hidrográfiája. — A Balaton Tud. Tanulm. Fredm. I. köt., 2. rész p. 1—113.
DARNAY-DORNYAI B. 1954. A Keszthelyi-hegység hidrotermális jelenségei. — Földr. Ért. 3. p. 665—672.
KORCSMÁROS I. 1938. A Keszthelyi halomgerinc balatoni színlői. — Földr. Közl. LXVI. p. 235.
LÁNG S. 1958. A Bakony geomorfológiai képe. — Földr. Közl. 6. p. 325—343.

- LEÉL-ÖSSY S. 1953. A csereszégtomaji kútbarlang. — Hidr. Közl. 33. p. 309—313.
- ID. LÓCZY L. 1913a. A Balaton környékének geológiai képződményei és ezeknek vidékek szerinti telepedése. — A Balaton Tud. Tanulm. Eredm. I. köt. I. rész. 1. szakasz.
- ID. LÓCZY L. 1913b. A Balaton környékének geomorfológiája. — Term. tud. Közl. Pótfüzetei CIX—CX.
- PÉCSI M. 1963. A magyarországi geomorfológiai térképezés az elmélet és a gyakorlat szolgálatában. — Földr. Közl. 4. sz. p.
- SZENTES F. 1953. Jelentés az 1952. évben Magyarországon a Keszthelyi-hegységben végzett bauxitkutató munkálatokról. — Kézirat.

Demográfia 1974.

A népességtudomány múlt évi nagy eseménye a „népesedési világév” keretében az ENSZ égisze alatt szervezett Népesedési Világkonferencia, amelyet a Román Szocialista Köztársaság kormányja meghívására Bukarestben rendeztek.

A Konferencia munkája a plenáris ülésen, három bizottságban (Népességváltozás és társadalmi-gazdasági fejlődés — Népesedés, erőforrások és környezet — Népesedés és család) és egy munkacsoportban (Világnépesedési Akcióterv) folyt. 135 ország 1100 küldötte, valamint a nemzetközi szervezetek 140 megbízottja, ill. a kormányközi szervek és felszabadítási szervezetek mintegy 200 megfigyelője vett részt.

A *Demográfia* 3—4. összevont száma szemelvényeket közöl a Konferencia munkájáról. KURT WALDHEIM, az ENSZ főtitkára megnyitó beszédében a népesedéspolitikával való foglalkozás fontosságát, időszzerűségét hangsúlyozta.

A plenáris ülés 14 munkaülésén elhangzott beszámolók közül közli Brazília, Egyiptom, Hollandia, Japán, Magyarország, az USA, az Egyesült Királyság, és a Szovjetunió küldöttségvezetőjének beszámolóját. Ezek tükrözik a népesedési helyzet regionális eltéréseiből és a társadalmi-gazdasági fejlettség különböző szintjeiből adódó, valamint a népesedéspolitikai kérdések megközelítésének különbségeit. Pl. a születéskorlátozást elvető országok csoportjának álláspontját Brazília; a születéskorlátozást kormányprogram-szinten elfogadó és gyakorló ázsiai és afrikai országokat Egyiptom és Japán képviselték; a születéskorlátozás elsődleges szükségességét hangsúlyozták Hollandia, az USA és az Egyesült Királyság küldöttei.

A szocialista országok küldöttei (Magyarország, Szovjetunió) amellest szálltak síkra, hogy irreális volna minden országra egységesen kiterjesztendő népesedéspolitika kidolgozása, mert az minden állam szuverén joga. Alapelvének azonban egységesnek kell lennie; ne csorbítsa az emberi jogokat. A születéskorlátozás csak tüneti kezelés, eredményt csak a gazdasági-társadalmi struktúra megváltoztatásával lehet elérni. Tekintettel arra, hogy a demográfiai és a társadalmi-gazdasági folyamatok között szoros kölcsönös összefüggés áll fenn, a népesedési problémát nem a népesség mennyiségi növekedésének, hanem a társadalom szociális és gazdasági fejlődése módjainak és lehetőségeinek általánosabb problémájaként kell vizsgálni.

A folyóirat *Közlemények* rovata a Népesedési Világkonferencia előzetes dokumentumai alapján közli a plenáris ülés, a bizottságok és a munkacsoportok jelentését, határozatait és ajánlásait. Közöttük kiemelkedő jelentőségű a Világnépesedési Akcióterv, amely vázolja a népesedéspolitika általános stratégiáját.

A *Függelék* rovat ismerteti a plenáris ülésen elhangzott vitát, valamint a 3 bizottság által előterjesztett és a Konferencia által elfogadott ajánlásokat. A delegátusok többsége a világ népesedési problémáival, annak okaival és megoldási lehetőségeivel foglalkozott. Nem fogadták el a Konferencia előkészítő anyagainak — a nyugat-európai és amerikai demográfusok által sugallt — azon alap gondolatát, hogy az emberiség jövőbeli fejlődésének megakadályozója a népességtöbblet; hogy a túlnépesedés egyetlen megoldása a születésszabályozás elterjesztése és a népességszaporodás minél előbbi megállítása.

A szocialista országok delegátusai a népesedés és a társadalmi-gazdasági viszonyok összefüggését és kölcsönhatását hangsúlyozták. Ismertették saját országuk gyakorlatát, rámutatva arra, hogy a társadalom forradalmi átalakulása és az ennek következtében létrejövő gazdasági fejlődés az, ami megoldja a népesedési problémákat is.

A vita során a nyugat-európai országok küldöttei is elismerték a gazdasági körülmények és a népesedés kölcsönhatását; az országok szervezési jogát a népesedési politikájuk kialakítására, de hangsúlyozták a népesség szaporodási üteme csökkentésének szükségességét.